

Ключевые слова: *φιλοσοφία, θεωρία, εμπειρία, αληθεια, философия, теория, эмпирия, истина, φιλοσοφια, θεωρια, εμπειρια, αληθεια.*

SUMMARY

A. E. Lebed. Φιλοσοφία as θεωρία of Truth.

This article examines the essence of philosophy in its original, ancient Greek sense. It is understood as a particular way of understanding the truth.

Key words: *philosophy, theory, empiricism, truth, φιλοσοφία, θεωρία, εμπειρία, αληθεια.*

УДК: 1:37:316.3

Т. М. Карпенко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ПРОБЛЕМА ЗМІСТУ ФІЛОСОФСЬКОЇ ОСВІТИ: СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА СУСПІЛЬСТВА

У статті автор здійснює спробу розв'язання проблеми необхідних елементів змісту університетського курсу філософії в контексті соціальної структури суспільства. Філософський аспект соціальної структури суспільства можна буде вважати в основному всебічно висвітленим лише за умови експлікації наступних концептуальних напрямів: різні тлумачення класового поділу суспільства; соціальна мобільність як метод розв'язання ряду глобальних проблем сучасності; концепції нації та прогноз наслідків їх практичного втілення; оновлена філософія сім'ї.

Ключові слова: *соціальна структура суспільства, клас, соціальна мобільність, нація, сім'я.*

Однією з актуальних проблем, з якими стикається сучасний викладач філософських дисциплін, є визначення змісту курсу філософії. Часові обмеження змушують особливо відповідально ставитись до добору складників останнього. Тим більше, що значну кількість видань, які мали б стати в пригоді в навчально-виховному процесі, можна охарактеризувати словами академіка В. О. Цикіна та М. О. Качуровського: «На допомогу студентству підготовлена значна кількість підручників і навчальних посібників. Але вони за формою викладу матеріалу, логікою його подачі, а досить часто і за змістом, не відповідають сучасним вимогам» [5, 3]. Не претендуючи на охоплення всіх складників відповідної проблематики, в цій публікації торкнемося філософського аспекту соціальної структури суспільства. Саме цю тему в сучасній філософській навчальній літературі здебільшого оминають або, на нашу думку, не приділяють достатньої уваги [див. напр.: 14, 295–299]. Отже

ставимо на **меті** визначити необхідні елементи змісту університетського курсу філософії в контексті соціальної структури суспільства.

Перш за все, звернемося до основних філософсько-теоретичних підходів пояснення соціальної структури суспільства. Так, за логікою марксизму, починаючи з рабовласницької суспільно-економічної формації в якості основних соціальних груп виступають суспільні класи (здійснені у ХХ ст. спроби побудувати «ідеальне» безкласове суспільство, як відомо, виявилися невдалими). Зрозуміло, не можна перебільшувати значення класового підходу, але не варто його і недооцінювати. Окрім суто теоретичних аргументів зважимо на те, що близько півтора мільярди людей ув XXI ст. керуються вказівками комуністичних партій.

При викладі згаданого підходу доцільним буде показати студентам, які напрацювання попередників були включені К. Г. Марксом та Ф. Енгельсом до відповідної теорії. Також варто експлікувати, які уточнення можуть бути внесені до класової теорії з огляду на нові виклики історії (від навернення до капіталізму країн східної Європи до глобалізації, становлення інформаційного суспільства, карколомних перспектив у галузі штучного інтелекту тощо). Наприклад, у контексті роботизації виробництва, яке майбутнє очікує на робітничий клас, пролетаріат у країнах Заходу? А можливо (в історично віддаленій перспективі) в більшості країн світу? Які наслідки це матиме для марксизму з огляду на тлумачення ним ролі пролетаріату в суспільстві? Також пригадаємо творчий доробок філософів, які більш реалістично тлумачили деякі проблеми, розглянуті марксизмом. Наприклад, дотичне теоретичне положення та його обґрунтування знаходимо в Арістотеля: «Власність має бути спільною тільки у відносному сенсі, а взагалі приватною» [1].

На спеціальний розгляд заслуговує тлумачення класів М. Вебером, який робив особливий акцент на духовній культурі як важливому чиннику класового поділу. Ця концепція по суті аргументовано застерігає нас від надмірного захоплення матеріальним аспектом при аналізі суспільства. Основи іншої теорії, теорії середнього класу, такої популярної на зламі століть, були закладені ще в Давній Греції («середні верстви» Арістотеля). Середній клас – це люди, яким є що втрачати у випадку соціальних заворушень і які, як правило, не розраховують перетворитись на керманичів суспільства в результаті соціальних катаклізмів (останній розрахунок для деяких представників вищого класу міг би виправдати ризик, що подекуди в історії і відбувалося). Вважається, що чим більшою є частка середнього класу, тим стабільнішим є суспільство. Теорія середнього класу вказує шлях до подолання ряду глобальних проблем сучасності насамперед тероризму.

Аналогічну функцію виконує в суспільстві вертикальна соціальна мобільність. Широкі можливості для вертикальної соціальної мобільності не тільки допомагають гармонізувати відносини «людина – суспільство», але й знижують інтерсоціальну напруженість, оскільки в зворотному випадку лідерів країн може спокусити варіант переключення невдоволення життям своїх громадян на зовнішнього «ворога».

Окремий філософський інтерес становлять концепції історичних етнічних спільнот людей. Доцільно показати недоліки застосування на державному рівні концепції націєтворення, коли неодмінною ознакою належності до нації вважається кровна спорідненість (концепція етнічної нації). Насамперед ідеться про перемішаність національностей у світі на сучасному етапі державотворення. Більше того, інколи той, хто відповідає «генетичному» критерію, не вважає себе представником відповідної національності. Наприклад, пригадаємо перепис населення у Росії, де у відповідях респондентів фігурувала навіть «національність» «ельф» [12]. Більш продуктивною виглядає культурницька концепція нації, що, не заперечуючи наявності етнічної основи, яка власне і послужила вихідним генератором певної культури, припускає інкорпорацію до складу нації громадян і суто на підставі культурної єдності.

Вихідною ланкою суспільства є сім'я, в ній, як правило, відбувається первинна інтеграція індивіда у свідоме соціальне у широкому та вузькому смислах життя. Сім'я – це заснована на шлюбі, або кровній спорідненості, або заступаючих останню в контексті соціальних відносин зв'язках (наприклад, усиновлення) мала соціальна група, члени якої характеризуються спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю та взаємодопомогою. В основі філософського тлумачення шлюбу лежить визначення Г. В. Ф. Гегеля: зв'язок двох осіб протилежної статі, який називається шлюбом, це не просто природний, тваринний союз і не просто громадянський договір, а передусім моральний союз, що виникає на основі взаємного кохання й довіри, та який перетворює подружжя на одну особу [2, 68].

Будучи соціальним осередком суспільства, сім'я задовольняє низку його найважливіших потреб, між іншим і у відтворенні населення. В той же час сім'я покликана задовольняти особисті потреби кожного свого члена. Важливість сім'ї для суспільства як цілісності було помічено ще Платоном. На його думку, держави виникають на основі об'єднання сімей (щоправда рекомендації, які філософ пропонує в цьому контексті для створення «ідеальної держави», є, як мінімум, дискусійними) [13]. На початку XXI ст. у сфері сім'ї як соціального інституту та малої соціальної групи все більшого поширення набуває низка трансформацій, які, зокрема, включають зміни в її структурі, співвідношенні владної відповідальності між членами сім'ї, загострення конфлікту поколінь. Ці трансформації позначаються на виконанні сім'єю своїх функцій. По суті система традиційних родинних цінностей зазнає глобального виклику. Відкритим залишається питання: наскільки змістовне наповнення підручників встигає за сучасними карколомними змінами в досліджуваній сфері, наскільки зміст університетських курсів філософії відповідає потребам суспільства як системи, що самоорганізується?

На зламі тисячоліть у постіндустріальних і навіть індустріальних країнах зазнає нових викликів патріархальна сім'я, тобто сім'я в якій переважна частка влади та відповідальності за управління розвитком сім'ї належить чоловікові. Значного поширення порівняно з попередніми історичними періодами набуває матріархальна сім'я, в якій переважна частка влади та відповідальності за

управління розвитком сім'ї належить жінці. На цьому тлі виникає і новий тип сім'ї – егалітарна або біархатна сім'я. В сім'ї такого типу чітко визначений лідер є відсутнім. Осмислення цього типу сім'ї авторами підручників набуває відверто апологетичного характеру. Так, В. Городяненко відзначає, що в егалітарній сім'ї «влада розподіляється між чоловіком і жінкою порівну» [3], а Ю. П. Тарелкін наводить характеристики цього типу сім'ї як заснованої на гармонійному поєднанні чоловічого та жіночого начал, «чоловік і дружина доповнюватимуть одне одного перевагами чоловічої і жіночої антропосоціокультурної природи» [6, 226–227]. Однак егалітарний тип сім'ї є радше ідеалом, ніж реально існуючим феноменом, суператрактором, ніж атрактором, оскільки складність соціальної взаємодії, як свідчить практика, не дозволяє абсолютно порівну розподілити владні зобов'язання в сім'ї. Більше того, питання сутності чоловічого та жіночого начал також залишається в сучасній світовій соціальній філософії дискусійним.

Взагалі, традиційне, «патріархальне» тлумачення сім'ї стало менш популярним на початку ХХІ ст. Мислителі, які підтримують історичну виправданість патріархату, виходять із біологічних відмінностей чоловіків і жінок. Однак на зламі тисячоліть з'являється новий підхід – гендерний. «Гендерна ідеологія спирається на твердження, що ніякої природи в людини немає. Тіло та його органи не мають функціонального значення. Його сутність є суто соціальною, історичною і, в кінцевому рахунку, може конструюватись» [7, 53].

Тобто тлумачення людини як біосоціальної істоти в контексті статі (і не тільки) відкидається, з терміну зникає «біо». Традиційні сімейні стосунки взаємодоповнення намагаються замінити на відносини двох формально однакових людей. Чому «формально»? Тому що чоловік і жінка можуть бути рівними, але не можуть бути однаковими, і не тільки у дрібницях. Втручання людини в природу мають ґрунтуватись на науковому розумінні відповідних законів і закономірностей, а не тільки на власній сваволі. Які ж маємо наслідки непродуманої, неузгодженої з багатотисячолітнім досвідом ідеологізації сімейних відносин?

В Європі та США все більшої популяризації набуває точка зору на сучасну сім'ю як щось іманентно нестійке і, здебільшого, тимчасове. Так, В. Міронова, коментуючи рівень розлучень, зазначає: «...жінки «слабкі», як правило, вірні єдиному і терплячі, а сильні – шукають...», але нема де правди подіти, і цитована авторка вимушена додати: «шукають і дуже рідко знаходять» [8, 11]. Протиставлення «слабких» «сильним» вже є не простою констатацією підвищення рівня розлучень, але схвальною характеристикою такого рівня, тлумаченням його зростання як бажаного, як показника перетворення «слабкої» статі на «сильну». Криза патріархальної сім'ї синхронічно супроводжується скороченням середньої кількості членів сім'ї, скороченням кількості дітей у подружжя. Карколомно зросла кількість розлучень, а також дітей, яких виховує хтось один із батьків. Наскільки можна вважати ці процеси взаємопов'язаними, чи існує тут причинний зв'язок, нехай опосередкований, нехай як частка

великого комплексу причин? Результати сучасних досліджень свідчать: «криза патріархальної сім'ї виявляється в гіпертрофованому зростанні розлучень, у небажанні значної частини молоді вступати до шлюбу і створювати сім'ю, у зменшенні кількості повторних шлюбів» [6, 226]. Наприклад, у скандинавських країнах до 50 % жінок народжують дітей, не перебуваючи в шлюбі. Зрозуміло, почасти зміни на кшталт скорочення кількості дітей у подружжя викликані науково-технологічною, інформаційною революцією, індустріалізацією. Але синхронічне та діахронічне порівняння частки розлучень у країнах світу доводить, що ідеологічна складова тут також є дуже важливою [4, 58].

На цьому тлі не настільки вже і дискусійним видається тлумачення сім'ї В. О. Кутирьовим. Нагадаємо коротко вибудований ним логічний ланцюг. Первісна культура, протокультура пронизана сексуальністю, статеві стосунки лежать в основі матріархату, коли все життя, поки не знали батька, організовувалось навколо народження і виховання потомства. Сім'я за своєю суттю означає появу соціального інституту батька, вона завжди патріархальна, ці інститути (сім'я та патріархат) народжувались і щезають разом. Виникнення сім'ї було першою поразкою майже ще природної сексуальності від культури. Регламентуюче вторгнення культури у свободу сексу через напруження між бажаннями і заборонами породжує мораль і кохання. Будучи різними за анатомічною конституцією чоловік і жінка займають різне положення через особливості своєї природи, фізичної сили, типу реакції, темпераменту й інтелекту. «Воно буде зберігатись, поки ці особливості існують, поки є статевий диморфізм і реальна, не віртуальна історія. Культурні стереотипи є не випадковими, вони укорінені в біосоціальній сутності людини» [7, 53].

Але варто зробити таке уточнення: радше за все на стадії первісної культури, протокультури не було не тільки сім'ї в сучасному розумінні, але й матріархату [див. напр.: 10, 144]. Матрілінійність як відслідковування своїх родинних зв'язків по материнській лінії звісно була. Але, якщо визнавати походження людини від людиноподібних мавп, то, за домінантності самців серед них, чому раптом первісні люди мали тимчасово перейти до матріархату? Аргументи на кшталт більшої ефективності землеробства (у той час – жіноча справа), ніж чоловічих занять видаються наївними – наприклад, для того щоб керувати зовсім не обов'язково особисто виробляти більшу частку споживаної матеріальної продукції.

Наскільки є важливим існування стійкої сім'ї? Якщо даних психології (щодо проблем виховання дитини тільки матір'ю) не достатньо для усвідомлення важливості стабільного інституту сім'ї для суспільства, звернемось до демографії. Як встановили демографи Е. Грундю та Е. Кравдаль, ризик смерті матері двох дітей на 50% менший, ніж у бездітної жінки тієї ж вікової групи (від 45 до 68 років), а ризик смерті батьків нижчий на 35%, ніж у бездітних чоловіків. Чоловік або жінка, який живе окремо або перебуває в розлученні, піддається більшому ризику, ніж його (її) одноліток, який живе разом з партнером [15].

Початок ХХІ ст. відзначився тим, що «в усіх країнах Європи, за виключенням Туреччини, рівень загальної народжуваності був нижчим за рівень відтворення населення...» [11], а Європа (окрім Туреччини) і США як раз і є епіцентром ідеологічної руйнації традиційної сім'ї. Однак не варто спрощувати ситуацію і проголошувати вимирання Європи – ситуацію виправляє активне переселення туди мешканців країн із більш традиціоналістською ментальністю та, відповідно, високою народжуваністю. Звичайно, у разі якщо емігрантів не встигають майже повністю культурно асимілювати.

Стає очевидним, що «гендерна» інтерпретація взаємин чоловіків і жінок є деструктивною як для сім'ї, так і для суспільства в цілому. І, хоча гендерний підхід має свої передумови виникнення, та деякі його положення варті переосмислення і використання, але більше адекватних ідей в контексті тлумачення сутності сім'ї, сім'ї взагалі знаходимо в межах «традиціоналістського» підходу. Хоча сім'я і є соціальним інститутом, малою соціальною групою, але не можна при визначенні сутності сім'ї полишати поза увагою біологічні передумови її виникнення.

Окремо відстоїть проблема конфлікту поколінь у сім'ї, яка, на нашу думку, може мати не тільки психолого-педагогічну, але й соціально-філософську інтерпретацію. Пошук шляхів пом'якшення цієї проблеми привертає увагу до порівняння світоглядів, ментальностей (у широкому смислі), способів життя різних суспільств. Так, проникнуті культотом предків, традиційні суспільства залишаються переважно орієнтованими на відтворення поведінкових і мислительних стереотипів. Проблема «батьків і дітей» актуалізується лише в окремі переломні періоди, але в цілому, безумовна доблесть полягає в тому, щоб слідувати традиціям і авторитетам [9, 62–63]. Якою мірою досвід традиційних суспільств може бути використаним при спробах пом'якшення конфлікту поколінь у суспільстві техногенному? Які зміни в орієнтирах, способах життя постіндустріального та індустріального суспільства мають для цього відбутись? Чи є останні реально можливими? Неодмінним є застосування засобів соціальної філософії при розв'язанні цих проблем.

Яке майбутнє очікує на інститут родини далі? Які позитивні та негативні наслідки означені трансформації можуть мати для суспільства загалом? На ці питання не існує однозначних відповідей, але необхідно включати саму їх постановку до змісту освітніх програм, оскільки вони мають не тільки теоретичний, але й практичний характер, безпосередньо стосуються життєвого самовизначення студентів, дозволять молодим людям робити свідомий вибір у сфері сімейно-шлюбних відносин. Соціально-філософські виміри сім'ї можна буде вважати в основному розкритими лише за умови додання наступних проблемних напрямів: аналіз не тільки переваг, але й недоліків концепції егалітарної сім'ї; гіпотетична кореляція кризи патріархальної сім'ї та демографічної кризи розвинених країн; можливості пом'якшення конфлікту поколінь з точки зору соціальної філософії.

Отже, філософський аспект соціальної структури суспільства можна буде вважати в основному всебічно висвітленим (звісно, з урахуванням обмеженості сучасного рівня наукового і філософського знання) лише за умови експлікації у змісті університетського курсу філософії наступних концептуальних напрямів: а) різні тлумачення класового поділу суспільства; б) соціальна мобільність як метод розв'язання ряду глобальних проблем сучасності; в) концепції нації та прогноз наслідків їх практичного втілення; г) оновлена філософія сім'ї. Предметом подальших досліджень може стати розробка спеціальних курсів по окремих компонентах зазначеної проблематики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Политика / Аристотель; пер. с древнегреч. // Сочинения : В 4 т. Т. 4. – М. : Мысль, 1983. – С. 376–644.
2. Гегель Г. В. Ф. Работы разных лет. В двух томах. Т. 2 / Георг Вильгельм Фридрих Гегель; пер. с нем. – М. : Мысль, 1971. – 630 с. – (Философское наследие).
3. Городяненко В. Соціологія / В. Городяненко. – К. : Академія, 2008. – 251 с.
4. Карпенко Т. М. Сутність сім'ї: сучасний підхід / Тетяна Михайлівна Карпенко // Materialy VII mezinarodni vedecko-prakticka conference «Predni vedecke novinky – 2011». Dil 4. – Praha, 2011. – Stran. 57–59.
5. Качуровський М. О. Філософія : альтернативний виклад / М. О. Качуровський, В. О. Цикін. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2005. – 252 с.
6. Качуровський М. О. Філософія в запитаннях і відповідях / М. О. Качуровський, Ю. П. Тарелкін, В. О. Цикін. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. – 312 с.
7. Кутырёв В. А. Философия трансгуманизма / Владимир Александрович Кутырёв. – Нижний Новгород : Нижегородский университет, 2010. – 85 с.
8. Миронова В. Психология. Школа жен / Вероника Миронова // АйФ. Здоровье. – 2011. – № 3. – С. 11.
9. Назаретян А. П. Цивилизационные кризисы в контексте Универсальной истории. Синергетика, психология и футурология / Акоп Погосович Назаретян. – М. : ПЕР СЭ, 2001. – 239 с.
10. Никонов А. П. Апгрейд обезьяны. Большая история маленькой сингулярности / Александр Петрович Никонов. – М. : ИЦ ЭНАС, 2007. – 352 с.
11. Общая информация о Европе [Электронный ресурс]. – Европа. Европейский портал, 2007-2009. – Режим доступа : <http://www.evropa.org.ua/data/evropa8.htm>.
12. Общество. В России могут появиться национальности «сибиряки» и «эльфы» [Электронный ресурс] // РосБизнесКонсалтинг. – Россия : РБК, 2011. – Режим доступа : <http://top.rbc.ru/society/05/04/2011/570603.shtml>.

13. Платон. Государство [Электронный ресурс] / Платон. – Русский гуманитарный Интернет-университет. – Россия : РГИУ, 2004. – Режим доступа : http://www.i-u.ru/biblio/archive/platon_gos.

14. Черній А. М. Філософія / Анатолій Михайлович Черній. – К. : Академвидав, 2011. – 392 с.

15. Чоловіки, які мають дітей, живуть довше за бездітних [Електронний ресурс] // Українське слово. – 2011. – № 26. – Режим доступу : <http://ukrslovo.net/interesting-facts/for-men/5945.html>.

РЕЗЮМЕ

Т. М. Карпенко. Проблема содержания философского образования: социальная структура общества.

В статье автор предпринимает попытку разрешения проблемы необходимых элементов содержания университетского курса философии в контексте социальной структуры общества. Философский аспект социальной структуры общества можно будет считать в основном всесторонне освещенным лишь при условии экспликации следующих концептуальных направлений: различные толкования классового подхода; социальная мобильность как метод разрешения ряда глобальных проблем современности; концепции нации и прогноз следствий их практического воплощения; обновленная философия семьи.

Ключевые слова: социальная структура общества, класс, социальная мобильность, нация, семья.

SUMMARY

T. M. Karpenko. The Problem of Education Philosophical Content: of Society's Societal Structure.

The author makes an attempt to solve the problem of university philosophy course content necessary elements in the context of society's societal structure. Philosophical aspect of society's societal structure may be considered mainly comprehensively elucidated only in case of the following conceptual directions explication: various interpretations of the classes approach; societal mobility as a method of solution for some contemporary global problems; concepts of nation and the prediction of their practical use consequences; renewed philosophy of family.

Key words: social structure of society, class, social mobility, nation, family.